

Stichtende geschiedkundige publicatie

DE POLDERKRANT

Gratis gazet omtrent onroerend erfgoed in Polderrand

Voorafgaand bericht
Waarde lezer

U hebt het derde nummer van De Polderkrant in handen. De bedoeling van onze gazet is u wellicht inmiddels duidelijk: de lezer introduceren in de zeer verscheiden wereld van onroerend erfgoed en hem of haar tegelijk uitnodigen tot een kennismaking met de Polderrandregio. In deze derde editie wordt u volledig ondergedompeld in het thema “Archeologie”. Het erfgoed van de bodem, zowel de grondsporen als de vondsten staan in dit nummer centraal. Aan de hand van verschillende bijdragen tonen we hoe de studie van dit erfgoed ons meer leert over het leven honderden dan wel duizenden jaren geleden. Elke vondst vertelt immers iets nieuws over onze geschiedenis en helpt mee te achterhalen hoe mensen woonden, hoe ze begraven werden, welke kledij ze droegen of

met welke munten ze betaalden. Misschien kriebelt het na lezen van deze gazet wel om zelf op onderzoek te gaan. Weet echter dat eens je in de bodem graaft, er sporen verloren gaan. Vandaar dat archeologisch onderzoek enkel maar is toegestaan als het erfgoed in de bodem bedreigd wordt, bijvoorbeeld door wegenwerken, verkavelingen... Dergelijke ingrepen verstoren de bodem en kunnen het bestaande erfgoed vernietigen. Alleen dan is er voorafgaand nog archeologisch onderzoek mogelijk. Vind je echter per toeval iets, een oude pottenscherv of kleine munt bijvoorbeeld, laat het dan zeker weten aan het Agentschap Onroerend Erfgoed.

Veel leesplezier!

De redactie

Lijk opgedoken in de Dorpsstraat

Op 24 augustus 2020 deed men een lugubere ontdekking tijdens graafwerken in Snaaskerke. Bij het blootleggen van de Dorpsstraat, ter hoogte van de kerk en herberg Cornelius, stootte de kraan op menselijke botten. Ondanks de nabijheid van het kerkhof is het een raadsel hoe dit skelet zijn laatste rustplaats onder de geasfalteerde weg vond. Werd het lijk daar in het geheim gedumpt net voordat de Dorpsstraat een asfaltlaag kreeg? Of heeft de overledene zich een weg onder de kerkmuur gebaad om zijn dorst te lessen in de tegenoverliggende herberg? We leggen onze queeste voor aan amateur-historicus Phil de Baillieu.

Op zicht is het moeilijk om een skelet te dateren. Eenmaal de pieren hun werk gedaan hebben, trekken de restanten immers meestal wel op elkaar. Nader koolstofonderzoek van de restanten zal hier een exacte datering kunnen geven. Maar we kunnen natuurlijk ook al op basis van omgevingsfactoren een aantal zaken uitsluiten. Dat maakt archeologie zo boeiend. Laat ons gerust stellen dat archeologen de detectives van de geschiedenis zijn.

Laten we eens proberen te achterhalen waarom deze oude Snaaskerkenaar onder het wegdek terecht gekomen is. Het was zeker al geen originele bijzetting geweest, want zijn beenderen lagen door elkaar verspreid. We kunnen dus spreken van ofwel een verstoord graf of iemand wilde ooit snel van deze botten af en begroef ze in een duistere nacht net naast de kerkhofmuur... Mmm... moeten we de hulp van CSI nu invoeren? We pluizen verder uit.

Waarom zou het een verstoord graf kunnen zijn? Een mogelijke hypothese is dat onze oude Snaaskerkenaar een heuse geus was en aangezien geuzen niet in kerkelijke grond mochten begraven wor-

den, werd hij net buiten de muren van het kerkhof begraven. “Met de bolle”, zeiden ze vroeger! Dit was eigenlijk een burgerlijke begrafenis. Bij een kerkelijke begrafenis was de lijkoets getooid met een bol met daarop het kruis. Bij een burgerlijke begrafenis ontbrak het kruis en was alleen de bol aanwezig.

Later bij het verbouwen van de kerkhofmuur, wist niemand meer dat onze oude vriend daar lag en werd zijn laatste rustplaats overhoop gehaald. Tja, dat zou kunnen...

Of... werd er in Snaaskerke eeuwen geleden iemand vermoord? Een passionele moord of eerder een roofmoord? Of was hij een Spaanse bezetter die door een patriottische Snaaskerkenaar een kopje kleiner werd gemaakt? Dat zullen we wellicht nooit te weten komen. Wat we wel weten is dat zijn lichaam net naast de kerkhofmuur in een kuil terecht kwam en pas in 2020 ontdekt werd. Misschien lopen er in Snaaskerke nog nazaaten rond. Alleen DNA-onderzoek zou dit kunnen uitwijzen.

Filip Debaillie en
Hilde Lauwers

YANN HOLLEVOET (1962-2012):
DE GRONDLEGGER VAN DE ARCHEOLOGIE IN DE POLDERRAND

“Kostbare archeologische informatie is verloren gegaan”, bloklettert een West-Vlaamse krant eind jaren 1990. Archeoloog Yann Hollevoet kaart het falende monumentenbeleid aan: het getuigt van een tijd met enerzijds groeiende archeologische kennis en anderzijds steeds meer aandacht voor het beheer van het archeologisch erfgoed in Vlaanderen. Voor de polderrand was Yann de hoofdrolspeler in deze ontwikkeling. We hebben heel wat aan hem te danken.

Yann Hollevoet

In 1985 behaalde Yann het diploma van licentiaat in de ‘geschiedenis, richting oudste tijden’ aan de Rijksuniversiteit Gent, met een verhandeling in maar liefst 6 volumes: ‘Archeologisch onderzoek in de gemeente Oudenburg: prospectie, analyse, synthese’. Dit onderzoek bracht talrijke nieuwe sites aan het licht, meestal uit de Romeinse en middeleeuwse periode. Van bij het begin lag het centrum van Yanns wetenschappelijke aandacht in het gebied tussen Oudenburg en Brugge en daarvan zou hij vrijwel nooit meer afwijken.

In 1990 werd Yann wetenschappelijk attaché bij het Instituut voor het Archeologisch Patrimonium, verantwoordelijk voor de noordelijke helft van West-Vlaanderen. Maar zijn focus bleef gericht op zijn favoriete onderzoeksgebied: Aartrij-

ke – Brugge – Oudenburg. In het begin was het er toen nog het ‘Wilde Westen’; de wetgeving die het archeologische erfgoed zou behartigen, zou er maar in 1993 komen. Maar Yann onderhandelde met bouwheren en aannemers; geleid door de krant en door actief rondspeuren volgde hij zijn regio intens op. Hij was een ‘vliegende archeoloog’, steeds rondtoerend om de vernieling van het bodemarchief te voorkomen.

Voor het onderzoek naar de Romeinse periode leverde Yann pionierswerk in Vlaanderen. Alhoewel hij zelf vaak verkondigde dat hij het niet zo voor die Romeinen had, heeft hij voor die periode de wetenschappelijke grenzen verlegd. Vele inheems-Romeinse boerderijen en begraafplaatsen langs of wat verderaf van de Romeinse Zandstraat tussen Brugge en

Oudenburg passeerden voor zijn schop. Yann zette de nederzettingenarcheologie in Vlaanderen mee op de kaart, en dit niet alleen voor de Romeinse, maar ook voor de vroeg- en volmiddeleeuwse periode.

Zijn hart ging vooral uit naar die vroege middeleeuwen. Voor vele buitenlandse collega’s was hij lang zowat de enige stem die hen vanuit het onbekende, moeilijk toegankelijke vroegmiddeleeuwse Vlaanderen bereikte. Toen Yann begon, was dit landschap archeologisch vrij leeg. Brengen we de vroegmiddeleeuwse sites van Yann in kaart, dan zien we een volledig ander beeld, met talrijke sites, waarvan een groot deel langs de Zandstraat gelegen.

Zijn zoektocht naar goed beheer leidde Yann, samen met enkele anderen, naar nieuwe methoden van evaluatie, zoals het gebruik van proefsleuven – midden jaren 1990 zeer vernieuwend. Yann was ook één van de eerste archeologen die volop gebruik maakte van luchtfoto’s. Ze versterkten zijn landschappelijke visie op archeologie. Hij erkende bovendien als één van de eersten de mogelijkheden van het inschakelen van metaaldetectie in de Vlaamse archeologie. Ten slotte vond hij het zeer belangrijk dat het publiek niet vergeten werd. Hij organiseerde open-sleufdagen op zijn opgravingen,

maakte zelf 3D-schaalmodellen van de huisplattegronden die hij had opgegraven en gaf heel wat lezingen.

Het belang van Yann Hollevoet voor de polderrand is niet te onderschatten. Zijn enorme gedrevenheid en werkkraft en zijn bijzondere liefde voor de archeologie hebben hun sporen nagelaten. Heel wat sites uit zijn onderzoeksgebied kregen een (voorlopig) rapport in Archeologie in Vlaanderen en zijn opvolger Relicta: Ettelgem, Oudenburg, Roksem, Sint-Andries-Brugge, Snellegem, Varsenare, Zerkegem.

Bieke Hillewaert - gedurende al die jaren zijn soulmate - schonk recent in naam van Yann zijn uitgebreide en zeer gespecialiseerde vakbibliotheek aan de Gentse universiteit. Het zal er de huidige en toekomstige generaties verder inspireren en stimuleren om archeologie als een kritische wetenschap uit te voeren, om theorie in de Vlaamse archeologie te blijven integreren en om ‘het verhaal achter de pot’ te achterhalen.

Ervynck A. & De Clercq W. 2012: In memoriam: de erfenis van Yann Hollevoet 1962-2012, M&L 31/2. Binnenkrant, 5-7.

Bieke Hillewaert
& Sofie Vanhoutte

Romeinse drukte langs Bevrijdingsweg

Tot acht jaar geleden was Bekegem archeologisch onontgonnen gebied. Op initiatief van Etienne Sierens werd van 2012 tot 2015 tijdens de wintermaanden veldprospectie gedaan. Onder leiding van Franck Vandewalle van de Spaenhiers en met hulp van Victor Allemeersch, Norbert Clarysse, Laurens Coudeville en Emiel en Sil Vandewalle werden heel wat omgeploegde terreinen bewandeld. De gevonden scherven werden gedermineerd en in een ruimer kader geplaatst door Marc Dewilde en Sofie Vanhoutte van het Agentschap Onroerend Erfgoed.

“Het heeft uiteenlopende vondsten opgeleverd”, vertelt Bekegemnaar Etienne Sierens. “Interessant was het vele Romeinse materiaal dat we verzamelden. We hadden dat eigenlijk ook wel verwacht, want de Zeeweg vormde in die tijd de rechtstreekse verbinding tussen Bavay (Noord-Frankrijk) en Oudenburg.”

“Het viel op dat in de omgeving van de Witte Molen en de Bevrijdingsweg nogal wat Romeinse scherven lagen. Op twee velden, een ten westen langs de toegangsweg tot het Dravershof en een terrein aan de overkant van de Bevrijdingsweg bij de hoeve Coudeville, lagen die overal verspreid.

Uiteraard konden we niet alle percelen betreden. Sommige zijn bebouwd en andere bestonden uit weiden, maar we vermoeden dat langs het hele tracé van de weg Romeinse aardewerk te vinden is. Daar werd trouwens in 2013 in de tuin van huisnummer 29 ook een bronzen munt uit de derde eeuw na Christus ontdekt.”

“De ligging van de Zeeweg dwars door Bekegem moet een niet onbelangrijke invloed uitgeoefend hebben op de handel en de nering van de toenmalige bevolking. Het kruispunt van de Bevrijdingsweg met de Zeeweg, dat in die tijd ten zuiden van de huidige Witte Molen lag, bevond zich immers op amper twee

Initiatiefnemer Etienne Sierens met enkele gevonden scherven bij het oude kruispunt van de Zeeweg met de Bevrijdingsweg.

kilometer van het legerkamp in Oudenburg.”

“De Zeeweg was vanuit het binnenland de toegangsweg voor de aldaar gekazerneerde soldaten en de route waarlangs de bevoorradings gebeurde. Langs de Bevrijdingsweg moet in die periode nogal wat bedrijvigheid geweest zijn. Wat er precies gebeurde, weten we niet.

Van grootschalige landbouw om het Oudenburgse legioen te bevoorraden, kan geen sprake geweest zijn. Daarvoor was de magere zandgrond niet geschikt. Wel kende het hele kruispunt veel activiteit en bewoning. Op percelen langs de Osseweg in Roksem werden immers ook Romeinse scherven gevonden.”

Koenraad Vandenbussche

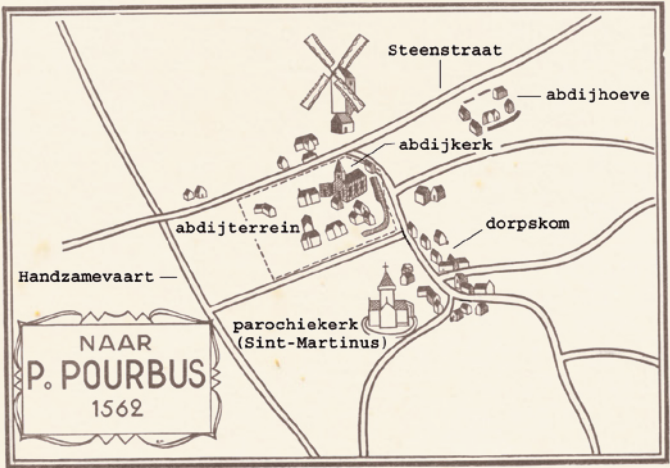
De Abdij van Hemelsdale

In 1287 werd in Werken de laatste hand gelegd aan een abdij die voor clarissen (rijke claren) was bestemd. De opdrachtgeefster was Isabella van Luxemburg, de gemalin van de Vlaamse graaf Gwijde van Dampierre. Nauwelijks enkele jaren later verhuisden de clarissen naar Petegem bij Oudenaarde (Oost-Vlaanderen). Dit gebeurde opnieuw op vraag van gravin Isabella, die erg graag op het nabijgelegen grafelijk domein verbleef. Zo kwam het nog nagelnieuwe klooster in Werken – naar de nieuwe bewoners – ook de naam Hemelsdale.

De cisterciënzerinnenabdij van Hemelsdale was oorspronkelijk gesticht te Esen bij Diksmuide. In 1237 schonk de weduwe Elisabeth van Steenvoorde gronden en een belangrijke som geld aan de cisterciënzer-vrouwenabdij van Marquette (het huidige Marquette-lez-Lille, nabij Rijsel, Noord-Frankrijk). Bedoeling was een nieuwe dochterabdij te stichten. Maar een geschil met de pastoor van Esen hield de bouw van de abdijgebouwen tegen en leidde in 1270 zelfs tot de verhuis naar Zillebeke bij Ieper. Waarschijnlijk ontstonden ook daar snel moeilijkheden want de zusters gingen niet lang daarna nog maar eens op zoek naar een andere locatie. Die werd in 1295 gevonden in de vrijgekomen abdij van de clarissen te Werken.

Het abdijterrein was meer dan 8 ha groot en werd begrensd door de Steenstraat, de huidige Vladslostraat (toen de Hilstraat) en de Colvebeek. Over de aard van de gebouwen en hun schikking worden we ingelicht door de Grote kaart van het Brugse Vrije uit 1571 en enkele historische documenten uit 1442. De gebouwen stonden los van elkaar rond een binnenplein geschikt. Ze vormden dus geen aaneengesloten geheel zoals bij de cisterciënzers en de benedictijnen gebruikelijk was. Het complex bezat o.a. een brouwerij en stallingen voor de varkensteelt. Het hele domein werd omgeven door een gracht en was aan de dorpszijde ook nog van een muur voorzien.

Tegen het einde van de 16de eeuw moesten de nonnen van Hemelsdale uitwijken naar hun vluchthuis in Brugge. Als gevolg van de godsdiensttroebelen werd de streek namelijk te onveilig. In 1578 vernietigden de geu-

Werken in de 16de eeuw, gebaseerd op de kopie van de Grote kaart van het Brugse Vrije (1601).

zen zowel de abdij als de parochiekerk van Werken. De Sint-Martinuskerk werd in de 17de eeuw heropgebouwd, maar de kloosterruïne diende louter nog als 'steengroeve'. Alle bruikbare materialen werden bijgevolg verwijderd om nieuwe gebouwen in de streek op te trekken. Zo verdween de abdij geleidelijk (en letterlijk) 'uit het zicht'. Naderhand werd het vrijgekomen terrein door de zusters aan landbouwers verpacht. Zelf keerden ze nooit meer naar Werken terug, maar begonnen in de daaropvolgende eeuwen een zwerftocht die hen vanuit Brugge langs Torhout, Nieuwpoort en Diksmuide, uiteindelijk opnieuw naar Brugge bracht. Onder het Franse (1795-1815) en Nederlandse (1815-1830) bewind stierf de religieuze gemeenschap van Hemelsdale langzaam uit. In 1827 verkregen de laatste zusters de toelating om de abdij op te heffen. De naam Hemelsdale leeft nog steeds in Brugge voort dankzij de Dames van het Christelijk Onderwijs die de abdijgebouwen kochten en er een school inrichtten. De laatste zusters van Hemelsdale bleven er tot hun dood wonen. In 1966 verdween de voormalige abdij volledig onder de sloophamer.

Naast de historische bronnen levert ook de archeologie een belangrijke bijdrage tot onze kennis over de abdij. Tijdens opgravingen vlakbij het Archeologisch Site-Museum kwamen zowel in 1986 als in 2004-2005 diverse overblijfselen aan het licht.

De grondvesten van enkele kleine gebouwen werden geïnterpreteerd als een deel van de nutsvoorzieningen van het klooster, o.a. een keldertje dat mogelijk als weefatelier diende en een deel van de keukeninrichtingen

met een goed bewaarde hardvloer. Vlakbij werden nog twee graven aangetroffen. Daarnaast legde men ook een stuk van de pandgang bloot. Deze bezat een vierkant grondplan, was rond een soort binnentuin aangelegd en leunde aan tegen de abdijskerk. Een behoorlijk aantal overleden zusters werd onder de vloer van deze gang ter aarde besteld, getuige de talrijke graven die er werden aangetroffen. Van de gebouwen bleven opmerkelijk weinig echte muurresten bewaard. Na de verwoesting door de geuzen in 1578 werd de abdijsruïne als 'steengroeve' aangewend. Doorgaans werden bij de zoektocht naar bruikbare materialen zelfs de fundamenteën volledig gerecupereerd. Het enige dat dan nog van de muren rest is een puinspoor, gevuld met brokstukken die geen nieuwe bestemming kregen.

De archeologen ontdekten op het oude abdijterrein ook een aanzienlijk aantal afvalkuilen. Vroeger werd het afval meestal in een put in de grond gestort. Het afval van toen vormt nu echter een belangrijke bron van informatie voor de reconstructie van het verleden. Zo kan bijvoorbeeld het keukenaafval ons veel over de toenmalige eetgewoonten leren.

De oorsprong van de afvalkuilen is tweeledig. De oudste kuilen bevatten een grote variatie aan afval: van gebroken potten en pannen tot dierenbeenderen en baksteenpuin of metalen voorwerpen. Een tweede serie kuilen werd pas aangelegd nadat de abdij was verwoest. Ze werden opgevuld met het afbraakmateriaal dat geen nieuwe bestemming kreeg.

Simon Aneca

ROMAANS KOOR ONDER KERKPLEIN

In maart 2001 werd het marktplein in Eernegem opnieuw aangelegd. Daarbij kwamen de funderingen van het oorspronkelijke koor van de St.-Medarduskerk vrij. Het Instituut van het Archeologisch Patrimonium nam de gelegenheid te baat om de volledige contouren ervan vast te leggen.

De huidige neogotische kerk werd gebouwd in 1852. Bij die nieuwbouw werd het koor, dat traditioneel in het oosten lag, in het westen opgetrokken. De ingang kwam onder de 17de-eeuwse toren in het oosten. Het oude koor, dat ten oosten daarvan lag, verdween onder de nieuwe toegangsweg naar het kerkportaal vanuit de Westkerkestraat.

Na de ontruiming van het kerkhof rond de kerk in 1973 werd die weg uitgebreid tot een plein. Deze ruimte werd in het kader van de dorpskernhernieuwing in 2001 opnieuw aangelegd. De archeologische sporen die bij die werken bloot kwamen te liggen, lieten toe om drie bouwfases of verbouwingen vast te stellen.

In een eerste fase sloot een rechthoekig, veldstenen koor

op de toren aan. De oppervlakte van dit koor met de breedte van de muren (0,8 meter) meegerekend was 6,4 meter diep en 7,8 meter breed. Deze constructie ging terug tot de oudste steenbouwfase van de kerk, die zich wellicht in de 11de-12de eeuw situeerde.

De oudste verwijzing naar de kerk van Eernegem gebeurde in het levensverhaal van Sint-Arnoldus, van wie verteld werd dat hij ter gelegenheid van de feestdag van St.-Medardus er op 8 juni 1084 een mis kwam opdragen. Misschien deed de heilige dat al in dit stenen koor.

Deze oudste fase riep een Romaanse kruiskerk op, met een driebeukig schip met een ingang in het westen, een vieringtoren, twee transeptarmen

en een koor in het oosten.

In een tweede bouwfase werd het koor uitgebreid en driezijdig afgesloten. Dit gebeurde bij de heropbouw van de kerk na de geuzentroubles in 1626. In het westen werd nog een kleine aanbouw aangetroffen, waarvan de functie evenwel onduidelijk was.

Van de Sint-Pieterskapel, die in het begin van de 15de eeuw aan de zuidkant van het koor werd opgetrokken om er de op 17 september 1402 vermoorde hertogelijke ambtenaar Pieter Heyns te begraven, werd niks teruggevonden. Wegens de oppervlakkigheid van de grondwerken konden evenmin andere begravingen geconstateerd worden.

Koenraad Vandenbussche

Het Spaans tolhuis: een klein monument met een grote geschiedenis

Joke Debevere en Peter Velle werden in het voorjaar van 2017 de trotse eigenaars van een uniek gebouw uit de 17de eeuw, gelegen langs de vaart Oostende-Brugge, bij het sluizencomplex van Plassendale. Er werd gestart met een community archaeology-project, waar vrijwilligers samen met studenten de opgraving konden uitvoeren. Bij de bodemingrepen in het gebouw zelf werd een beroep gedaan op een gespecialiseerde firma.

Een fort met internationale reputatie

Het beschermde pand was ooit de toegangspoort van een kloek fort dat de oude sluis van Plassendale, links van het tolhuis, moest beschermen. Doorheen de 17de en 18de eeuw werd de site door zowel Spaanse, Franse, Engelse als Nederlandse en zelfs Hongaarse soldaten ingenomen. In 1745 werd het fort een laatste keer bestookt. In 1785 kwam de sluis op zijn huidige locatie te liggen en blijft van het fort enkel het tolhuis en de voormalige paardenstal over. Het huis zelf diende doorheen de eeuwen als woning voor commandanten, wachtlokaal voor de soldaten, herberg en sasmeesterhuis. In tijden van vrede werd in het gebouw tol geheven op schepen die hier tabak, brandewijn, vis of boter vervoerden.

Tolvrije opgraving

De vrijwilligers en studenten waren in 2017 onder leiding van onderzoekers Pieterjan Deckers en Clémence Marchal (VUB) en Wouter Dhaeze (stad Oudenburg) betrokken bij het opvolgen van alle bodemingrepen rond het huis. Ze registreerden en bestudeerden de stratigrafie, muurresten en vondsten. Daarnaast wilden ze ook de restanten van het fort lokaliseren. Uit een voorafgaande boor- en metaaldetectiecampagne

met vrijwilligers Ivan Ingelbrecht en Roland Decock kwam een 17de- of 18de-eeuwse handgranaat met buskruit en lont uit de grond. Tijdens tuinwerken vond het archeologisch team met succes de fundamenteën van een kruitmazijn, geplaveide vloeren, een tonwaterput en een kookhaard met ijzeren kookpot uit de 17de en 18de eeuw.

Bakstenen en blote borsten

In het najaar van 2020 werd, voorafgaand aan werken in het gebouw, door BAAC, onafhankelijk studiebureau voor Bouwhistorie en Archeologie, het vloerpakket van het gebouw bestudeerd. Vijf fasen in vier niveaus kwamen aan het licht: van een eenvoudige bakstenen vloer daterend uit de militaire fase van het tolhuis, half 17de eeuw, over een eerste Boomse vloer met kleinere tegels tot een mooie midden 18de-eeuwse Boomse vloer met rode en grijze tegels in een prachtig patroon, toen de herberg De Papegacy in het gebouw huisde. Daarboven lag een vloer van kleinere Boomse tegels en een vroeg 20ste-eeuwse betontegelen vloer.

Een mooi spoor in de 18de-eeuwse laag was de vloer van de open haard in de oude gelagkamer, opgebouwd met de nog altijd zwartgeblakerde Boomse tegels en baksteentjes. De

haardwangen toonden een samenstel van Delftse tegeltjes met waterput-, dorps- en brugtaferelen en licht erotische voorstellingen van herderinnetjes met ontblote borsten.

Een plek voor grote en kleine avonturiers

De eigenaars restaureren het Spaans Tolhuis en richten het nu in als een fiets-, wandel- en vaarstop aan het water en dit voor grote en kleine avonturiers met lichte honger of hevige dorst. Binnen afzienbare tijd zullen de vondsten tentoongesteld worden. Kom zeker eens een kijkje nemen!

Clémence Marchal,
Peter Velle &
Robrecht Vanoverbeke

WWW.SPAANSTOLHUIS.BE

www.facebook.com/TSpaansTolhuis

Een muntspeld met Arabisch opschrift

In oktober 2016 is in Oudenburg door Monument Vandekerckhove archeologisch onderzoek uitgevoerd op de hoek van de Weststraat en het Le Marais Vernierplein, de plek waar voorheen het postkantoor was gevestigd. In de teelaardelagen vonden ze met de metaaldetector een bijzondere muntspeld in een koperlegering uit de middeleeuwen. Een muntspeld of muntfibula is een broche die werd opgespeld om kleding te versieren. De voorzijde van de gevonden speld is puntgaaf; het sluitmechanisme aan de achterzijde is niet bewaard gebleven.

Model voor deze muntspeld stond een type gouden munt die in 1147 of 1148 door Muhammad ibn Sa'd, koning van Murcia (1147-1172), werd geslagen. Het artefact zelf werd vermoedelijk in de tweede helft van de 12de eeuw vervaardigd.

Het opschrift op de broche is in spiegelschrift omdat de munt die als voorbeeld diende, werd gekopieerd in de matrijs. De laatste lijnen van de tekst bevatten de boodschap 'Mohammed is de boodschapper van Allah' (muhammad rasûlu llâh), gevolgd door een zegening voor de profeet: 'Gods zegen en vrede zij met hem' (sallâ llâh 'alaihi).

In onze contreien zijn dergelijke spelden heel ongewoon. Muntspelden van Arabische munten worden daarentegen in het noorden van Nederland en Duitsland wel vaker gevonden. We zien daar vooral de 8ste- en 9de-eeuwse zilveren dirhams en de 12de- en 13de-eeuwse gouden dinars, waar muntspelden van gemaakt worden. Ook worden er daar muntspelden aangetroffen van lokaal nageslagen dinars van een zeer laag gehalte goud of messing, vaak met teksten in fantasie-Arabisch.

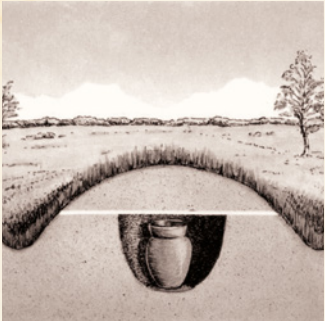

Wouter Dhaeze

DE GRAFHEUVELS VAN KORTEMARK

De wijze waarop de mens zijn doden begraaft, is doorheen de tijd voortdurend aan verandering onderhevig geweest. Zo was nu eens de lijkbe-graving (inhumatie) en dan weer de dodenverbranding (crematie) in zwang. In sommige culturen werden ook voedsel en voorwerpen met de overledene meegegeven omdat men geloofde dat die van nut waren in het hiernamaals of tijdens de reis erheen. Andere gemeenschappen vertrouwden hun doden zonder uit-gebreid ritueel of zonder bijgaven aan de aarde toe.

Grafheuvels komen regelmatig voor in de bronstijd, voornamelijk tijdens de vroege en midden-bronstijd (cir-ca 2.000 - 1.000 v.C.). Ze zijn in deze periode niet alleen in onze streken gekend, maar ook in Groot-Brittan-nië, Noord-Frankrijk en Nederland. Nochtans nam de grafheuvel ook in de voorafgaande late steentijd én in de jongere Romeinse periode een belangrijke plaats in de begrafenis-ritus in.

Schematische tekening van een grafheuvel uit de bronstijd.

Anders dan bijvoorbeeld in de Kempen en Waals-Brabant ble-ven de grafheuvels van West-en Oost-Vlaanderen niet goed bewaard. De eeuwenlange en erg intensieve landbouw in de streek is hier natuurlijk niet vreemd aan. De heuvels werden volledig vlak geploegd waarbij ook de graven en hun inhoud verwoest raakten. Na verloop van tijd immers kende nie-mand nog de oorspronkelijke func-tie van deze monumenten. Wat ons vandaag rest, is slechts het onder-ste deel van de (opgevlude) gracht die de grafheuvel afboorde.

Op het grondgebied van Kortemark werden tot nu toe meer dan een dozijn grafheuvels ontdekt.

Dit kon dankzij de luchtfotografie, een beproefde techniek om nieu-we archeologische vindplaatsen te lokaliseren. Vooral voor het iden-tificeren van oude grafheuvels is deze techniek van groot belang, net omdat zij in onze streken gro-tendeels weg werden geploegd en nauwelijks van op de begane grond te herkennen zijn.

Enkele voorbeelden per deelge-meente: Amersveld en Amers-veld-oost (Handzame), Koutermo-lenstraat (Kortemark), Krul, (Werken, langs de Bovekerkse beek) en Smis (Zarren, nabij de Zarren-beek). Nog in Kortemark is een zeld-zame grafheuvel aanwezig (Engels-hof-oost, langs de Waterhoensbeek). Het is een exemplaar dat voorzien is van niet minder dan drie concentri-sche grachten.

Luchtfoto van een zeldzaam grafmonu-ment met drie grachten: Engelsehof-oost

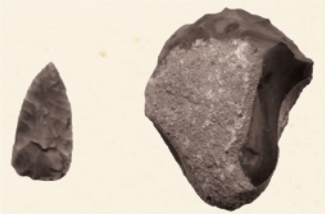
In 1992 werden in Kortemark (Kou-termolenstraat) twee grafheuvels opgegraven. Ze werden met behulp van luchtfotografische prospectie ontdekt. Omdat het terrein snel verkaveld zou worden, werd een noodopgraving op poten gezet. De grafheuvels waren eerder al gedeeltelijk bebouwd of opgeno-men in particuliere tuinen. Toch kon heel wat archeologische informatie van de onherroepelijke vernietiging worden gered. Tekenend voor de kwetsbaarheid van het bodemarchief is dat men de eerste vondsten nauwelijks dieper dan 30 cm onder de oppervlakte aansneed.

Van de eigenlijke heuvellichamen werd geen enkel spoor aangetrof-fen. Ook het graf ontbrak. Wel kon-den de omringende (en ondertussen volledig opgevlude) grachten wor-den teruggevonden. Op de lucht-foto's tekenden deze zich duidelijk

af als twee ringvormige sporen. Ze bezaten een diameter van ongeveer 30 m. Hun breedte schommelde tussen 1,10 en 1,75 m, terwijl de nog bewaarde diepte 70 à 90 cm bedroeg.

Uit de grachtvullingen werden voor-werpen opgediept die in verschil-lende tijdvakken thuishoren. Zo liet het materiaal uit de bronstijd de archeologen toe de aanleg van beide grafheuvels ergens tussen 2.000 en 1.200 v.C. te plaatsen. Omdat op het grondgebied van Kor-temark toch een aanzienlijk aantal grafheuvels bekend zijn, mag men logischerwijze ook woonplaatsen uit de bronstijd in de nabijheid ver-moeden. Deze konden echter nog niet worden gelokaliseerd.

Uit de steentijd – die aan de brons-tijd voorafging – stammen o.a. een onafgewerkte pijlpunt (10.000 à 7.000 jaar oud, uit de middensteen-tijd), een schrabber die bijvoorbeeld bij huidbewerkingen gebruikt werd en een tweede pijlpunt (beiden 7.000 à 4.000 jaar oud, uit de late steentijd).

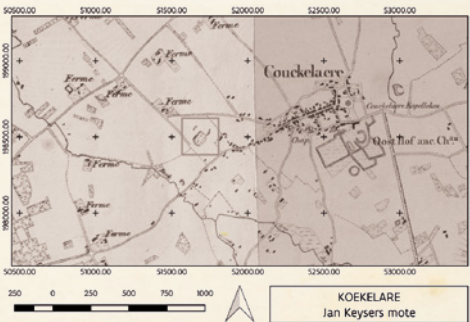

Pijlpunt en schrabber uit de late steen-tijd (Koutermolenstraat).

Dat de grafheuvels na hun aanleg nog eeuwenlang in het landschap zichtbaar bleven, staat buiten dis-cussie. Zo bevatten de bovenste vullingslagen van beide grachten een opmerkelijke hoeveelheid keramiekscherven uit de Keltische periode (ijzertijd, meer bepaald de vroege La Tène-periode, 5de eeuw v.C.). Tot deze periode moeten de grachten dus op zijn minst nog gedeeltelijk open hebben gelegen. Bovendien wijst de grote hoeveel-heid aardewerk op het bestaan van een ijzertijdnederzetting in de nabije omgeving. Net zoals voor de nederzetting uit de bronstijd blijft de juiste ligging echter onbekend.

Simon Aneca

Voor het goede doel! Archeologisch erfgoed op de schop

De site op de Vandemaelenkaart (1846-1854). De mote wordt nog weergegeven als een bebost perceel, van de rest van de site blijven enkel nog restanten van de omwalling over.

In de 19de eeuw vallen vele terpen in Friesland ten prooi aan afgravingen voor vruchtbare grond. Dat betekent een onmetelijk verlies aan archeolo-gische en historische informatie. Ook in Vlaanderen gebeuren tal van afgra-vingen, zij het vanuit een totaal ander uitgangspunt.

Een recente vondst in het Koekelaars archief wijst ons op de parallel.

Vanaf ca. 1840 teisteren opeenvolgen-de landbouwrissen en epidemieën (cholera, tyfus) Vlaanderen. Het gewest komt in een diepe recessie terecht: een nooit geziene werkloosheid, enorme prijsstijgingen van basisproducten (o.a. tarwe). Een bijtende armoede grijpt om zich heen. De kleine criminaliteit tiert welig. In 1901 beschrijft August Dewinne die situatie in Door Arm Vlaanderen.

De overheid springt via allerlei maatre-gelen bij. De staat, de provincie en de gemeente voorzien fondsen om werklo-zen allerlei gemeenschapswerk te laten verrichten, zoals het onderhouden van of verbeteringswerken aan wegen.

Er wordt ook aan andere werkzaamhe-den gedacht.

Op 15 maart 1848 stelt de burgemees-ter van Koeklare in een brief* aan de arrondissementscommissaris in Diks-muide:

“En réponse à votre lettre du 10 de ce mois no 2038, nous avons l'honneur de vous informer qu'il n'existe, dans

notre Commune, point des terres incul-tes ou peu productives (sart, marais, broussailles, bois) appartenant aux communes Bureaux de Bienfaisance, ou fabriques d'églises, dont il serait possible d'augmenter notablement la valeur par quelques travaux intelligents. Quant aux propriétés privées, quelques ouvrages utiles pourraient être entrepris sur celles de Monseigneur le Duc d'Arenbergh, de Bruxelles, situées à Couckelaere, ils consisteront à: 1 apla-nir d'anciens tertres, dit moten, pour être convertis en terres arables ou prés à faucher 2 faire combler une espèce de marais 3 disposer convenablement une partie de marais pré.“

De burgemeester geeft aan dat de gemeente (Sociale Dienst, Kerkfabriek) geen onvruchtbare gronden bezit, die opgewaardeerd kunnen worden. Hij suggereert wel om in de Arenbergbezit-tingen - nagenoeg 1/9 van het grondge-bied van de gemeente - oude heuveltjes, in de volksmond moten genoemd, te effenen en er akkers of hooiweiden van te maken. Ook het aanplempen en het droogleggen van moerasland lijkt hem een goed idee. Waarschijnlijk gaat het om putten, waaruit zand, klei of turf gewonnen was. Zo herinnert de bena-ming Moervijverweg in Bovekerke nog aan de vroegere turfwinning.

De toenmalige hertog gaat er niet op in, zijn opvolger wel.

Moten worden traditioneel begrepen als opgehoogde, verlaten middeleeuwse wooneilanden, omringd door een (ver-

lande) gracht. Het zijn de restanten van de omgrachte woonplaatsen van vrije boeren of van de lage adel.

Een specifiek geval betreft Jan Keyzers mote. In Kooklaere Noene - het paro-chieblad van Koeklare - van eind 1945 bericht pastoor Hector De Gryse, dat die omwalde mote in 1858 voor 500 frank geslecht wordt door Henri Van-craeynest.

Ook in andere gemeenten grijpen in de 19de eeuw dergelijke ingrepen plaats. Langs de weg Klerken-Houthulst (de huidige Klerkenstraat) wordt rond 1875 een tumulus - een grafheuvel uit de Romeinse tijd - genivelleerd. Langs de spoorlijn naar De Panne graaft men in Esen in 1876 eveneens een tumulus af.

Dit doet ook denken aan de Drogen-broodberg in De Lovie - Proven. In 1868 laat kasteelheer Jules van Merris in zijn Engelse tuin een vijver uitgraven en een heuvel - de Berg van Barmhar-tigheid - opwerpen als uitzichtpunt. Als betaling krijgen de arbeiders een brood per dag.

Deze voorbeelden passen duidelijk in de maatregelen om de in armoede gedompelde arbeidersbevolking en de vele werklozen een tijdelijk inkomen te bieden. De zoektocht naar zinnig werk is o.a. uitgekomen bij het vergroten van het landbouwareaal door motes, turf- en andere putten en moerasland aan te pakken. Archeologische overve-gingen spelen op dat moment absoluut geen rol. Die relictten worden eerder als obstakels gezien.

De tijd is dan nog niet rijp voor een uitkering. Men verwacht dat een werk-loze in ruil voor steun een wederdienst bewijst. Voor het liberale idee dat als men iets krijgt, men er ook iets moet voor doen, heeft het archeologisch erf-goed een zware prijs betaald.

*RAB, Gemeente Koeklare nr. 19, Briefwisseling 1848-50

Marc Dewilde & Jozef Heus

Een testament als dorpel

In Bekegem hield men er een vreemde gewoonte op na. Oude grafstenen werden er als dorpel gebruikt. Zo ontdekte Etienne Sierens in 2013 dat een opstapsteen voor de noordelijke sacristie van de kerk eigen-lijk een 19de-eeuws grafmonument van barones Anne Woodville was. Ook is bekend dat de oude mid-deleeuwse grafsteen van de 14de-eeuwse pastoor Wouter Lewin werd verzaagd om gebruikt te worden als dorpels voor nieuwbouwwoningen in de Bevrijdingsweg.

De steen met het testament bevindt zich in de zuidelijke gevel van de kerk. Ernaast werd het 16de-eeuwse grafmonument van de familie Nocke ingemetseld.

Dat weinig respectvol omgaan met historische relictten is in Bekegem een-oud gebruik. Toen men halfweg de 19de eeuw wer-ken uitvoerde aan de pasto-rie, deed men een verrassende vondst. Bij het uitbreken van een oude kalkachtige steen, die als drempel diende bij de achterdeur van de pastorie, ontdekte men op de ommezijde een gebeitelde tekst. Het bleek het testament van pastoor Jacob Buuck te zijn, die in 1536 was overleden.

Toen de kerk in 1857 met twee zijbeuken werd uitgebreid, gaf bisschop Faict de opdracht om

die steen in de zuidgevel in te metselen. Daar is hij vandaag nog altijd te vinden naast een oude grafsteen uit de 16de eeuw. Van de tekst is weinig of niks meer te lezen. Gelukkig bezocht Guido Gezelle in de paastijd van 1868 de Bekegemse pastoor Pie-ter Nyssen en bij een bezoek aan het kerkhof viel zijn oog op die merkwaardige plaat. Hij schreef de tekst over en publiceerde hem in het nummer van 13 mei 1868 van het tijdschrift Rond den Heerd.

De tekst geeft ons een beeld van de religieuze inhoud van tes-

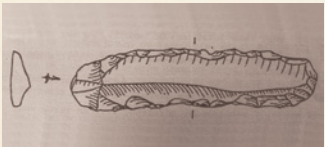
tamenten uit die tijd. Pastoor Buuck kocht zijn zielenheil af met een drietal jaargetijden en andere plechtigheden in de kerk van Bekegem. Het jaargetijde voor zijn nagedachtenis vond elk jaar plaats op de zondag vóór Sinksen. De koster moest aan de vooravond de klok luiden. Tijdens de avondwake (vigilie) moesten drie lessen (schrift-lezingen) gehouden worden. Ook 's morgens moest de koster de klokken luiden. De altaren moesten allemaal geopend en met de beste kleden versierd zijn en de hele kerk moest opgesmukt worden. Een lijkkleed (pelder) werd gespreid en alle kaarsen moesten branden. De koster was verplicht om met zijn beste koor-kap aan de mis te zingen. Tijdens de consecratie werden vier toort-sen aangestoken. De dismeesters voorzagen drie provenen (rant-soenen), die na de mis aan de armen werden uitgedeeld.

Toen Gezelle in 1868 die tekst overschreef, werd dit jaargetijde nog altijd gezongen.

Koenraad Vandenbussche

Ichtegem in de prehistorie

Vanaf het einde van de jaren 1970 startte men via archeo-logische luchtfotografie het onderzoek naar prehistorische grafheuvelcomplexen. Vandaag bestaat er een inventaris van meer dan duizend circulaire structuren afkomstig van bron-zen grafheuvels.

Tekening van de gevonden vuursteen-kling met schrabhoofd

Rond het Plateau van Wijnendale ontdekten de archeologen in het begin der jaren 90 verscheidene grafvelden, zowel in Aartrijke, Koeklare als Torhout. Ook in Ichtegem waren een tiental cirkels te zien. Drie dergelijke kringen werden waargenomen langs de IJzerwegbeek (De Engel-Oost). Dit grafveld vormde een lineaire structuur van 225 meter lengte. Twee andere - waarvan een met dubbele cirkel - bevonden zich in

de omgeving van de heuveltop op de wijk Sparappel nabij de grens met Aartrijke.

Daarnaast nam men ook nog vijf geïsoleerde cirkels waar: langs de Heuvelstraat bij de hoogtelijn van 20 meter, langs de Engelbeek op de wijk de Engel bij de hoogtelijn van 20 meter, ten zuiden van het complex De Engel-Oost, op de Warande en op de Swal.

Radiokoolstofdatering bij onder-zoek van dergelijke grafheuvels op andere plaatsen situeerde de oud-ste structuren in het laatneolithi-cum of de vroege bronstijd, maar het gros van de relictten dateerde van het derde tot het einde van het tweede millennium vóór Christus met een piek tussen 1700 en 1400.

In Ichtegem zelf werden de bewaarde cirkelstructuren niet onderzocht. Wel hield archeoloog Yann Hollevoet na de ontdek-king ervan veldprospectie nabij de Engel. Hij vond een gebogen grachtsegment, wellicht ook afkomstig van een grafcirkel uit de

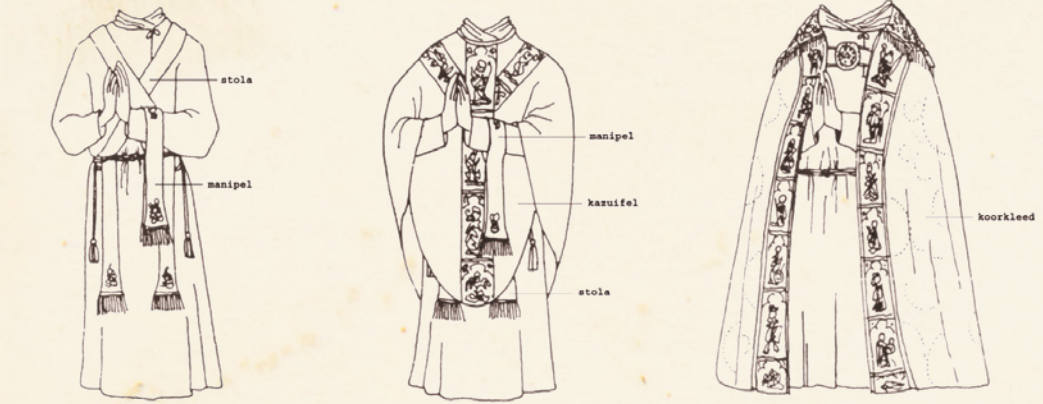
bronstijd en enkele afslagen van lithisch materiaal uit de steentijd. Er was bovendien de toevalvondst van een regelmatige kling nabij de Vossebeek op de akkers van Vij-ver-Koolveld.

Onderzoekers stelden dat dit mes van silex met schrabhoofd behoor-de tot de nieuwe steentijd en zo'n 4000 jaar of meer vóór Christus vervaardigd werd.

We wisten al dat Ichtegem in de Romeinse tijd bewoning kende. De “Ouden verduysterden Dix-mudschen Bruggeweg” (huidi-ge Zuidstraat - Oude Heirweg - Sparrestraat) was immers een secundaire Romeinse heirweg. Naast diverse losse vondsten wer-den op een drietal plaatsen in de omgeving van die weg bewijzen van agrarisch gebruik uit de mid-den-Romeinse tijd aangetroffen. De luchtfotografie bewijst nu dat de vroegste bewoning in Ichtegem nog verder in de tijd teruggaat.

Koenraad Vandenbussche

Verloren voorwerpen uit Werken

Liturgische gewaden die in het priestergraf werden aangetroffen.

De laat-romaanse parochiekerk van Werken werd in de loop van de 12de eeuw gebouwd. Uit 1201 is een officiële erkenning van de parochie gekend. Samen met het bijhorende kerkhof staat het bedehuis midden op het neerhof van de 'Hoge Andjoen'-motte. En dit neerhof gaat op zijn beurt terug op een van de 'wooneilanden' van een Karolingische nederzetting.

Met de bedoeling de ontwikkeling van de kerk beter te begrijpen vond in de loop van 1990 een bescheiden archeologische opgraving plaats. In de middenbeuk van de kerk groef men een lange en smalle sleuf waarbij o.a. twaalf graven werden aangesneden. Ook de overblijfselen van verschillende oudere bouwfases en scherven Karolingisch aardewerk kwamen aan het licht.

De resultaten waren te beperkt om de grondplannen van eventueel oudere kerkjes af te kunnen lezen. Wel was het mogelijk op de wanden van de opgravingsput een accumulatie van verschillende lagen (stratigrafie) af te lezen. Deze bleek erg nuttig bij de studie van de evolutie van de site.

Helemaal onderaan bevond zich een laag die Karolingische sporen opleverde en dus tot de Karolingische nederzetting terug is te voeren. Van een mogelijk houten kerkje uit deze periode werden geen resten teruggevonden. Daarboven kwam een middeleeuws vloerniveau voor, bedekt

door een laag die rijk aan verbrand materiaal was. Dit werd in verband gebracht met de verwoesting van de Romaanse kerk in 1578, toen ook de abdij Hemelsdale in de as werd gelegd. Nog hoger was een nivelleringslaag aanwezig, afgedekt door de nieuwe vloer van de in de 17de eeuw heropgebouwde kerk. Ook na de beide wereldoorlogen werd de vloer bij herstellingswerkzaamheden telkens iets hoger heraangelegd.

Op één plaats in de sleuf bevonden zich niet minder dan vier graven boven elkaar. Ze dateren heel waarschijnlijk allemaal van vóór de verwoesting door de geuzen (1578). Het eeuwenlang begraven van doden in de kerk had tot gevolg dat men bij de aanleg van een nieuw graf vaak oudere bijzettingen aansneed.

Eén graf viel in het bijzonder op omdat de overledene met het hoofd naar het oosten gericht lag, terwijl de overige skeletten werden aangetroffen met het hoofd naar het westen. Voornamelijk priesters werden op deze manier begraven. Een deel van de priestergewaden bleek opmerkelijk goed bewaard, waarschijnlijk omdat deze uit rijkere grondstoffen vervaardigd waren. Met name de zijde en de wol van de liturgische kledij waren beter tegen de tand des tijd bestand dan de plantaardige vezels, zoals bijvoorbeeld vlas, waaruit de kledingstukken van de gewone man waren gemaakt.

Na studie bleken enkele kledingstukken uit het graf nog te kunnen worden geïdentificeerd. De overledene droeg vermoedelijk een soutane uit wol. Een soutane of toog is een lang onderkleed dat tot de enkels reikte en met veel knopen werd gesloten. Daarboven werd een rochet of koorkleed gedragen, opnieuw een lang gewaad met opvallend smalle mouwen. Over de rochet droeg de priester een stola (stoel), een lange smalle band die hij om de hals droeg en waarvan de uiteinden kruisgewijs over de borst werden geslagen. In het graf werd ook een kazuifel teruggevonden, het opperkleed van de priester. Dit exemplaar vertoonde duidelijke sporen van slijtage. Aan de linker onderarm droeg de dode nog een manipel, een smalle band waarvan snit en kleur met de bijhorende kazuifel overeenstemden. Tot slot bezat de geestelijke mogelijk nog een zijden bonnet, een min of meer vierkant hoofddeksel met in het midden meestal een kwast.

Laboratoriumonderzoek van deze bewaarde weefsels leverde een datering in de 16de of 17de eeuw op, gebaseerd op de weeftechniek. Dit kon verder verrijkt worden aangezien het graf door de puinlaag uit 1578 was toegedekt. De geestelijke werd dus begraven in de 16de eeuw, nog voor de geuzen de kerk verwoestten.

Simon Aneca

Nog meer Romeinse graven in Oudenburg, deze keer aan de Bellerochelaan

De vondst van een 19-tal inhumaties tegen de oostelijke grens van de wijk aan de Bellerochelaan was onverwacht, gezien deze tijdens het vooronderzoek niet als inhumaties waren geïnterpreteerd. Enkel de westelijke begrenzing van het grafveld is aangetroffen, waarbij een doorgaande weg, vermoedelijk de oude Zeeweg een belangrijke rol speelde. Het is duidelijk dat zowel het crematie- als inhumatiegrafveld van elkaar zijn gescheiden door deze weg. De inhumaties, waarvan wordt vermoed dat een deel reeds is verdwenen door latere bodemprocessen zoals ploegactiviteiten, variëren sterk in bewaarde diepte, met het meest ondiepe graf op 16 cm bewaard en het diepste graf tot een diepte van 94 cm. De variatie in deze diepte is moeilijk te verklaren, maar is mogelijk gelinkt aan het mogelijke grafmonumentje dat bovenop het graf zal zijn gezet. Het vermoeden van het bestaan van een dergelijk monumentje wordt ook in andere grafvelden geopperd en wordt voornamelijk gestaafd doordat de graven netjes naast elkaar zijn gelegd, zonder ook maar enige overlap. De inhumaties hebben af en toe botresten van de overledene opgeleverd. Hierdoor kon de oriëntatie en positionering van het skelet afgeleid worden. Ook de resten van de kist konden vooral waargenomen worden bij de diepere graven, waar de aflijning soms fragmentair was aan te duiden. De kisten waren op maat gemaakt, gezien de vele formaten en de soms

zeer krappe ruimte voor het skelet. Dit was ook te zien bij de kindergraven, waar kleinere kisten werden waargenomen.

Verspreide inhumaties zijn eerder aangetroffen te Riethove, waar 4 graven van volwassen personen werden gedocumenteerd. Deze waren enigszins slordig in een kuil geplaatst. Slechts één graf vertoonde een kistaflijning, terwijl wel alle skeletten goed bewaard waren. Geen van de graven had bijgiffen. Ook de inhumaties aangetroffen in het crematiegrafveld aan de Groeningestraat vertoonden een eerder slordige bijzetting. Het zijn vooral de grafvelden aan de Kasteeldreef die het aantal inhumaties rond Oudenburg fors de hoogte in brengen. Met 216 graven zijn deze beide inhumatiegrafvelden bijzonder uitgestrekt. In dit grafveld zijn de graven voornamelijk met een oost-west oriëntatie ingericht. De kisten, indien waargenomen, zijn op

maat gemaakt, waarbij ook hier weinig ruimte is gelaten voor het lichaam. Het fysisch antropologisch onderzoek, uitgevoerd op 138 lichamen, wijst op een voornamelijk volwassen populatie. Er zijn slechts 16 kinderen jonger dan 15 jaar aangetroffen. Hier moet natuurlijk wel de opmerking gemaakt worden dat kinderbotten iets makkelijker verweren dan volwassen botmateriaal, waardoor een deel van de kinderskeletten gewoon kan zijn verdwenen. Het noordelijk grafveld wordt op basis van de bijgiffen gedateerd in de tweede helft van de 4de eeuw, met mogelijk een minderheid rond 400 na Chr. Het zuidelijk grafveld zou net iets eerder dateren, in de eerste helft van de 4de eeuw. In de publicatie van het grafveld wordt een mogelijke verklaring gegeven voor een dergelijk kortstondig gebruik van het grafveld door de mogelijke aanwezigheid van een bepaalde troepenmacht in deze periode. Dit zou echter impliceren dat andere troepen elders zijn begraven en tot op heden, met uitzondering van het nu gevonden inhumatiegrafveld aan de Bellerochelaan, zijn hier geen aanwijzingen voor. De inhumaties aan de Bellerochelaan zouden dateren vanaf de 4de tot het begin van de 5de eeuw, wat grotendeels overeenkomt met de datering van de grafvelden aan de Kasteeldreef.

Tina Dyselinck (archeoloog bij BAAC Vlaanderen, tina.dyselinck@baac.be)

Spreekwoordelijk Onroerend Erfgoed

Scherven brengen geluk
wie (per ongeluk) iets laat vallen,
krijgt later geluk

Wie een put graaft voor een
ander, valt er zelf in
wie een ander een streek probeert te
lappen, wordt zelf het slachtoffer

Geen potten breken
niet veel presteren

Hij kan een potje bij hen breken
zich meer kunnen permitteren dan een
ander

Wat in een goed vat zit,
verzuurt niet
wat je goed bewaart, verliest zijn
waarde niet zijn

Er zit klei aan de polsstok
het meisje heeft veel geld

Uit de klei getrokken
lamp, onbehouden

Die in 't veen zit, ziet op geen
turkje
wie veel heeft, kan iets missen

In de grond boren
een idee op vervelende wijze sterk
afkeuren

Een broodpenning uit de 16de eeuw

Omschrijving

Diameter: 47 mm
Dikte/rand: 4 mm
Gewicht: 33 gram
Materiaal: tin
Voorzijde: het wapenschild van de familie Affaitati, namelijk de driedelige toren. Verder de tekst +DISPERSIT DEDIT PAVPERBVS
Keerzijde: 1555 JOHANNES CAROLVS AFFAETADV'S GHISTELLE DOMINVS
Datering: 1555
Bodemvondst: kasteelsite Gistel, slotgracht, werkput II, 1981.

Betekenis en context

De vondst betreft een merkwaardige brood-, armen- of dispenspenning. Een broodpenning werd meestal aangemaakt (geslagen) bij het overlijden van een adellijk persoon. De penningen werden uitgedeeld tijdens of na de zielmis aan de behoeftigen van de stad of de omgeving waarmee de overledene verbonden was. Achteraan de kerk stond meestal een tafel gedekt waar de penning kon worden omgeuild tegen brood of ander voedsel. In het begin van de 16de eeuw vestigde de Italiaanse familie Affaitati uit Cremona zich in de omgeving van Antwerpen. In 1545 werd het kasteeldomein van Gistel verkocht aan Gian Carlo Affaitati. Dit was een titeldomein. Een belangrijk gebeuren voor de familiegeschiedenis die meteen een adellijke familie werd, namelijk Heren van Gistel. De rijkdom en invloed van de familie Affaitati was groot. Door zijn aandacht voor immobiele investeringen verbleef Gian Carlo meestal in Antwerpen of Lier waar hij luxueuze residenties in bezit had. Het kasteeldomein van Gistel was onbewoonbaar en vervallen na de verwoesting en plundering van 1488. De familie Affaitati zal ongetwijfeld vanaf 1545 het kasteel hebben verbouwd en aangepast aan de noden van die tijd.

Er waren voldoende financiële middelen en door hun Italiaanse afkomst was er kennis van het nieuwe woonidee van de Renaissance. Gian Carlo Affaitati heeft het kasteel opnieuw bewoonbaar gemaakt voor de volgende generaties.

Op 24 december 1555 is Gian Carlo Affaitati overleden te Antwerpen. Enkele dagen voordien werd zijn testament, dat reeds eerder was opgemaakt in 1548, gewijzigd in Lier. Er was de wens voor een eenvoudige begrafenis. Wat uitgespaard werd, zou aan de armen worden gegeven. De penning die tijdens de opgravingen op de kasteelsite van Gistel werd teruggevonden kan in verband gebracht worden met de wilsbeschikking van Gian Carlo Affaitati. De vertaling van de Latijnse tekst op de voorzijde van de penning "verdeeld, gegeven aan de armen" kan dit aantonen. In realiteit was de uitvaart niet eenvoudig, maar groots en plechtig. In het testament, in het eerste althans, was de bouw van een grafkapel in de Onze-Lieve-Vrouwekerk van Gistel eveneens voorzien.

Archeologische context

In 1978 werd tijdens de eerste opgravingscampagne op de kasteelsite van Gistel een brugpijler teruggevonden.

Meteen was het duidelijk waar het kasteel zich bevond en in welke richting er verder moest gezocht worden. In 1981 werd een nieuwe opgravingsleuf gegraven in de richting van het kasteel en haaks op de reeds eerder teruggevonden brugpijler. Het archeologisch onderzoek toonde aan dat het bruggenhoofd uit drie vrijstaande brugpijlers bestond. De middelste brugpijler en de brugpijler het dichtst bij de kasteelmuur werden op één en dezelfde fundering gebouwd waardoor een betere stabiliteit werd bekomen. Omstreeks het midden van de 16de eeuw werd tegenaan de brugpijler, dichtst bij het kasteel, een werkplatform voor een kleine valbrug gebouwd. Ook dit nieuwe werkplatform werd bovenop de grote fundering van de brugpijlers gebouwd. De afstand tussen de middelste brugpijler en het werkplatform bedraagt slechts anderhalve meter. Het is op deze plaats, in het slob van de slotgracht en boven de fundering, dat de penning werd teruggevonden. De sloblaag was hier minder dik en we veronderstellen dat de slotgracht in de omgeving van het bruggenhoofd meer werd gereinigd. In de slotgracht werd ter hoogte van het bruggenhoofd een houten schot teruggevonden dat opslibbing op deze plaats moest voorkomen.

Deze zeldzame en merkwaardige penning uit de 16de eeuw werd manueel teruggevonden. Ook tijdens de latere opgravingscampagnes op de kasteelsite van Gistel werd geen gebruik gemaakt van een metaaldetector. Hierdoor zullen ongetwijfeld een aantal objecten verloren zijn gegaan.

Denuce J. 1934: Inventaire des Affaitadi, banquiers Italiens à Anvers de l'année 1568. Collections de documents pour l'histoire de commerce, Antwerpen.

Lannsens P. 1864: Ghistelles, son ambacht et ses seigneurs pendant les derniers siècles, Antwerpen.

Nuyens I. 1988: Grote Heren in de Lage Landen, de familie Affaitati en hun aanpassing in de Zuidelijke Nederlanden (1514-1585), onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Leuven.

Vansacker C. 1994: Archeologische bijdrage over de kerk en het kasteel van Gistel in: Vansevenant M., Vansevenant A., Blontrock, A. (red) 1994: ... en in Vlaanderen over de kerk van Gistel, ..., Gistel.

Chris Vanysacker

Informatie

De IOED Polderrand is het intergemeentelijk samenwerkingsverband voor onroerend erfgoed tussen de gemeenten Gistel, Ichtegem, Koekelare, Kortemark en Oudenburg. Heb je nog vragen of had je graag meer informatie omtrent het onroerend erfgoed in de regio? Neem dan contact op met de IOED Polderrand via info@polderrand.be of neem een kijkje op www.polderrand.be

POLDERRAND
IOED POLDERRAND
Weststraat 24 - 8460 Oudenburg
059 56 84 09 - info@polderrand.be

ginter
intergemeentelijke cultuurpartners
GINTER
Pater Amaat Vynckeplein 1 - 8210 Zedelgem
050 28 86 05 - info@ginter.be

Met de steun van

Agentschap
Onroerend
Erfgoed

Vlaanderen
is erfgoed